

**„ТОЙ МНОГО ЧУДЕСА Е ПРАВИЛ И ПРАВИ ОЩЕ. ... ПРАВИ ОЩЕ!
ОЩЕ НАКАЗВА, ОЩЕ ЛЕКУВА!“**

(св. Иван Рилски в разказите на две жени)

д-р Маргарет Димитрова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Снежана Йовева

*Студентски семинар по практическа етнология и фолклористика
„Проф. д-р Ив. Шишманов“*

В статията си ще разкажем за онова, което знаят и вярват за св. Иван Рилски две възрастни жени от гр. Самоков. Материалът е събиран през лятото на 1995 г. по време на експедиция, организирана от Асоциация „Онгъл“ при каракачаните в града, и съответно е архивизиран в нейния архив (ААО) ¹. Имахме възможност да разговаряме в продължение на цяла седмица с едни и същи събеседници – едната, ще я наричаме Мария ², е каракачанка, не е ходила на училище, но сама се е научила да чете (на български), а другата, ще я наричаме Вера, е нейна съседка, която не принадлежи на каракачанската група; има образование IV отд. И двете са силно вярващи и ясно изразяват принадлежността си към православието. В това отношение и двете, каракачанка и българка, се идентифицират като принадлежащи на една и съща общност – православната, противопоставена на другите, на „чуждите“, невярващите и неправославните. Двете редовно ходят на църква и знаят много за църковния календар и каноничните предписания. Прекрасна разказвачка, леля Вера си спомняше, преживяваше отново и досътворяваше събития от жизнения си път, смесваше преживяно и прочетено в един жив наратив, който понякога бе твърде дидактичен. Особена информативна стойност имаше невербалната комуникация, която допълваше словесната картина – експресивни жестове, мимики и звукоподражателни изрази.

Ценността на събрания материал за св. Иван Рилски виждаме в няколко аспекта. От една страна, записана е информация от живеещи в региона, където се е подвизавал св. Иван Рилски, където е манастирът му и съответно и до днес култът му е най-силно разпространен ³. От друга страна, важна черта на работата ни е непринуденият начин, по който достигнахме до информацията за св. Иван Рилски: тя не бе нарочно търсена. Темата се оформи като значима в естествения ход на разговорите ни за онова, което вълнува двете жени: доброто и злото в света, демоничното и Божественото, страхът и вярата, грехът и възмездието. По време на теренната си работа ние не само задавахме въпроси, много често се превръщахме в свидетели на диалог между двете ни събеседнички: те сякаш забравяха за присъствието ни.

В настоящата работа, за разлика от много от публикуваните досега народни легенди за св. Иван Рилски, а и от редица изследвания върху тях, ние не се стремим да направим типологизиране или историческа реконструкция. Опитваме се да погледнем на разказаното от перспективата на конкретния човек – една гледна точка, която е важна част от теренната етнологична концепция на Асоциация „Онгъл“. Интересуват ни не народните легенди, които разказва едно повече или по-малко абстрактно множество, принадлежащо към носителите на т.нар. „фолклорна култура“, а две конкретни жени, представителки на православна общност в градска среда. Поставяме си за цел да ситуираме онова, което двете ни събеседнички знаят и вярват за светеца, в общия кръг от разбиранията им. За нас е интересно кое от известното изобщо за Рилския отшелник те са запомнили, защо именно това ги е впечатлило и по какъв повод те го възпроизвеждат. За да ни уверят в истинността на разказаното, двете жени твърдяха, че повечето неща са записани на книга. Очевидно е обаче, че наученото от тях за светеца не иде само от книгите, а и от устни разкази на монаси и миряни, свързани с Рилския манастир. Прегледахме публикуваното за св. Иван Рилски – от средновековните жития и службите, звучащи до ден днешен в българските православни храмове, до най-новите книги на религиозната просвета, включително и художествените произведения.

За разлика от т. нар. „Народно житие“ и от редица народни легенди, които отбелязват, че св. Иван е бил гонен и смятан за магьосник от селяните си ⁴, за двете ни събеседнички образът на Рилския пустинник е напълно изграден образ на светец – той е сред онези, които са от дясната страна на Бога, и е модел за подражание от вярващите. Така, двата епизода от живота

на отшелника, които те разказаха, бе мъченето на светеца от демоните и случката с племенника му, т.е. епизоди, които напълно доказват светостта му.

Борбата на светците с демоните е стар и универсален мотив в житията на анахорети⁵. Има го и в средновековните текстове за св. Иван – в житията от Скилица и от патриарх Евтимий, често се повтаря в църковната служба в памет на светеца, има го у Неофит Рилски и др. автори до най-ново време, срещат се единични споменавания и в народните легенди (но не като централен, значим мотив)⁶. Сцената може да се види и изобразена, напр. от братя Молерови в параклиса „Успение на св. Иван Рилец” в Рилския манастир. Този епизод обаче е станал значим за двете жени и от всичко останало те са запомнили именно него, не само защото е широко разпространен, а защото отразява същностни елементи от тяхната представа за света. За тях основен духовен проблем е съхраняването на вярата и противопоставяне на съблазните на дявола. Те се вълнуват от идващия край на света, когато онези, които не са постили, ще станат хора на дявола⁷. Голяма част от разговорите ни бяха посветени на козните на дявола. За леля Вера борбата с дявола е лично изпитание: тя разказва за срещите си с него, превъплътен в демонични същества – огромно като магаре жълто куче или душашчо я нощно страшилище. Затова, със съпричастност тя разказва за изкушението на св. Иван Рилски от дявола, като в духа на *imitatio Christi* контаминира известното за отшелника с епизода модел от евангелието за изкушението на Исус от дявола. В разказа ѝ дяволът се явява едновременно като изкушаващ и наказващ⁸, съответно различен е и портретът му – като владика и като „оня с роговете”. Темата е подхваната от леля Мария: „Сфети Иван! Еми, когато го мъчеха. ... Какво беше? Ти го по знаеш?” / Вера: „А, на! Те!”⁹ (става дума за книга – бел.зап.) четим точно от нея.” / Мария: „Как са го фърлили демоните?” / Вера: „Ама вече те го накарали да се качи на най-високата скала ... и оттам дявола идва облечен във одежди ... одежди ... значи като на ... / [...] ¹⁰/ ... владика ... одежди ... Лъскат. „Слушей! – вика – Зашчо се, човече, мъчиш тука?” / [...] / „Ела със мене! Аз половината Иерусалим ке ти дам!”. Той (светецът – бел.зап.) казал / [...] /: „Не! Махай се, Сатано!” (Дяволът: – бел. зап.) „Зашчо се мъчиш да едеш наут, когато можеш да едеш хубав хлеб?” / „... и акриди!” – допълва леля Мария, повлияна очевидно от другия базисен евангелски епизод – модел на житията на анахоретите – за живота на св. Иоан Предтеча, когато облечен в камилска дреха, се храни в пустинята само с мед от диви пчели и акриди. Вера: „А-а ... Той тогава отговара: „Пак се махни, тоя път ти казувам!” И тоа се качува ... Ето там имаше на снимка – с опашката, със роговете, със сичко ... и го буфка доле! ...” / [...] / „Пада много от височина, както аз съм паднала от една височина и съм ... е, те! виждате ме, днеска съм човек. И най-послед като го бутнал, той доле като пада, и идва Ангел Господен. „Иване, стани! – казал – Нема нишчо!” А той целия окървавен! „Слезни сега ф манастира, доле, слезни доле!” То отначало е бил некакво ...” / Мария: „Полянка.”

Този епизод е значим за двете ни събеседнички и поради факта, че светецът за тях е преди всичко мъченик – той е мъчен от демоните, от турците, а монасите му – от комунистите. От разговорите ни пролича, че и двете смятат за най-големи врагове на вярващите демоните и турците. Затова и върху житието на св. Иван Рилски те налагат широко разпространения фолклорен мотив за гоненето на Исус, св. Богородица и други светци от турците¹¹: Вера¹²: „Поляна, просто ... имало е нешчо малко, правили са ... като катакомба. Катакомба значи ... параклисче! Добре, ама, отначало ... и там почнале турците да го гонят!” / Мария: „Да, да го гонят и да го тормозат.”

Другия основен епизод – историята с племенника – събеседничките ни помнят, защото, от една страна, тази случка доказва силата на светеца да наказва несправедните, а от друга, защото този сюжет е пространствено закрепен – те знаят добре постницата „Св. Лука”, която смятат за посветена на „братенчето сфети Лука”, а не на евангелист Лука¹³.

Така за леля Вера светостта на Рилския пустинник се изразява преди всичко в мъченичеството му и в способността му да наказва несправедните. Тя разказва и редица чудеса *post-mortem*, показващи светеца като наказващ¹⁴. Забележителна е историята за нейното собствено прегрешение, наказание и среща със светеца: Чекай да ви каем моя случай там у манастира. Цара беше умрел, цар Борис, чули сте вече, знаете. И аз отивам в манастира, отивам във костницата. Тамън тие бяха съборили камбелерията¹⁵, комунистите, и аз флизам у костницата, и викам: „Чекай да си зедем венци!” – големи венци със хризантеми, позлатени хризантеми,

като си наредим на масата тие хризантеми, е, мамата си трака. И почвам – дърпам от единия венец, дърпам най-красивите ... / [...] / Те са със дръжки, тека, телени дръжки. Издърпах един букет. Леле, как се радвах! И отивам към вратата, дърпам вратата, вратата се затвори. Не можем да излезем. А еднаш, а още еднаш! Един писък надавам. А сина ми е одвѣнка и гледа, там има паметници, умрелите чети. / [...] / „Гошо, Гошо!” Гошо дойде, но вратата не се отвара. И тогава дойде сфети Иван и ми каза: „Остави това, което си откраднала!” На местото го оставих.” Тя разказва, че не само е чула гласа му, но и го е видяла: „Човек! Човек с брада, стар човек. Ем така си го видех като ...” / [...] / „И азе земам, къде сега да оставим? Аз съм откраднала го от това, от венеца. Отивам на костите, коленичим, плачем и оставям и вратата, обърнах се, вратата отворена. Тогава шо съм се уплашила.”

Както ще проличи и от другите разкази, срещите със светеца, виждането му във физически образ не са редки: „Много хора са го видели...” – казва леля Мария и дава примери от живота на каракачаните ¹⁶.

И двете ни събеседнички особено се страхуваха от хора, обсебени от дявола. Самата леля Вера е страдала от „магнитните”, които са искали да я въвлекат в своите грешни сеанси: „Ами, оти, те тоя нечестния ги усвоил, за да върнат дунята ¹⁷ към него: те нали се борат Исус Христос и дявола, и той надвива ей на, на таквия, флиза им фъф мозако и им надвива.” Тя обаче върва в спасението, идещо от Бога. Светците като *famuli dei*, а сред тях и св. Иван Рилски, са тези, които имат силата да помогнат и да накажат съсдите на дявола. Те присъстват осезаемо в живота на хората и чрез чудесата си утвърждават силата на бога. Затова сред чудесата на св. Иван нашата събеседничка набляга на силата му да се справи с „магнитните”. Непосредствено след разказа за патилата си с тях, тя се сеца за случая с генералите, магнита и св. Иван ¹⁸. Подобно чудо – чудото на св. Иван с групата авиатори, опитали се да правят спиритуалистични сеанси в Рилския манастир, е описано от архимандрит Климент Рилец ¹⁹. Разказаното от леля Вера е доста изменен вариант, съответстващ на нейните представи. Първо, за да ни увери, че случилото се е истина, тя подчертава своето присъствие в манастира, когато се извършва това чудо. Според архимандрит Климент, това е станало през 1920 г. Тогава леля Вера е била на седем години и очевидно не е била в манастира. Според нея обаче, чудото се случва, когато тя е в манастира и лично е видяла генералите. Второ, тя наброява трима или четирима генерала, т. е. използва традиционните числа и подчертава високия чин на извършителите, докато архимандрит Климент говори за голяма група авиатори, а конкретните извършители са с понисък чин. Трето, нашата информаторка описва как светецът в реален физически образ слиза от иконата и набива „магнитните”, докато в книгата е отбелязано само, че един от участниците вижда насън нисък старец с брада, който се скрил зад пердето и изчезнал през прозореца; този поручик се парализира и едва след молебен пред мощите на светеца измолва опрощение и всички се прибират в София невредими. Четвърто, леля Вера подчертава пълното, без никаква милост и прошка, наказание-предупреждение: всички загиват от придошлата река ²⁰. Идеята на нашата събеседничка, че св. Иван набил спиритуалистите, заслужава особено внимание. Тя може да е породена от контаминация с едно друго чудо на светеца ²¹, известно от началото на XIX век и описано от архимандрит Климент Рилец ²²: През нощта главатарят на турци разбойници получава видение или сън – „явява му се един нисък старец с дълга брада и с патерица, набил го и му заповядал да напусне по-скоро манастира”, предвиден за ограбване. В разказа на леля Люба обаче е показателно отношението ѝ към иконата: тя не е само образ, тя е и реално присъствие на светеца сред хората, откъдето той може да наблюдава и да се намесва в живота им.

За разлика от приятелката си, каракачанката помни не само чудеса на св. Иван, които разкриват силата му да наказва и възстановява справедливостта, но и такива, които го представят като сакрален помощник. Тя си спомня за него като покровител и го възприема като семеен патрон в резултат на видение на майка ѝ. „Майка ми много вярваше ... Сън ѝ се явил, лично на сън на майка ми ѝ се явил – да го празнува, да води децата ... Явил се на сън на майка ми и ... да придава ²³ на нас ... на семейството, на поколението, че „каква сила имам и на вярващите много помагам!”

В този контекст тя е запомнила как св. Иван е спасил манастира от пожар. Подобно чудо е разказано от архимандрит Климент ²⁴ – чрез силата на иконата „Св. Богородица Осеновица” и

молебена на монасите в чест на светеца и св. Богородица е угасен пожарът в м. „Бричебор”. В разказа на нашата събеседничка обаче иконата не присъства. Интересно е, че докато в книгата на Климент Рилец и в разказа на леля Мария се говори само за чудодейно появилия се облак, то леля Вера подчертава, че светецът е този, който лично спасява манастира, лично потушава пожара. Нейните изречения не са имперсонални, св. Иван се посочва като извършител на действието: „Сфети Иван потуши ... Да!”²⁵

Това са основните разкази на двете ни събеседнички за св. Иван Рилски. Те са пропити с дълбока вяра в силата на светеца да се бори срещу злото – било като наказва, било като помага в беда: по този начин той се схваща не само като Божи посредник, но и като самостоен регулатор на света. Сравняването на разказаното от двете ни събеседнички с публикувани вече текстове очертава процеса на трансформиране на информацията и на подбор: за светеца се помни онова, което се свързва със същностни представи за света или със значими моменти от живота на интервюираните, и в този смисъл образът на светеца, който те изградиха пред нас, разкрива характерното за тяхната визия за света и религиозна чувствителност. Всъщност, общуването ни с тях не бе обикновено етнологично интервю – думите им бяха пропити с грижа и любов към нас, с желание да ни научат на добро и вяра и да ни предпазят от нечестивото в разнообразните му форми, за което им благодарим най-сърдечно и което бе отчасти и причината да напишем за срещите и разговорите си с тях.

БЕЛЕЖКИ

1. Финансовото обезпечаване на проучванията е дело на Международния център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия.
2. Истинските имена на информаторите, както и данни за тях се пазят в архива на Асоциация „Онгъл”.
3. Каракачаните от Самоковската група често са посещавали Рилския манастир и са принасяли курбани на светеца. Другата ни пък събеседничка Вера е живяла в самия манастир. Срв. разпространението на народните легенди у **Фекелджиев, Ив.** Народни легенди за Иван Рилски. С., 1979. И днес хората от Самоковско разказват за чудодейната намеса на св. Иван Рилски в живота им: “Ойдох с мажо си у Рилскио манастир. И он е по-така верващ и ми вика: “Дай да остаиме нешчо дар, нешчо пари на свети Иван Рилски. Те, имаме у кашчата Йован.” А ма я некакво не верувам и викам: “Те са! На тия попове неке да давам.” И си дойдоме. И да видиш какво нещо е. Вечерта като си легнах сънувам един старец, брадат, ми вика: “Зашчо не остави дар на Светецо? Нишчо, напролет ке оставиш голем подарок.” И това беше. Пролетта Ване (става въпрос за сина й – бел.зап.) ойде от училишчето на лагер у Чамкория. И там какво са тръчали децата и Ване го фаща токо от една жица. А он имаше един приятел, ногу дружеше с него, по-голем, и това момче фашча Ване, току минува у него и он умира. А Ване у болницата го карат, целио у изгаряния. Мене като ми казая и я се се убръках. Па и онова момче умрело ... Та те какво дадох голем подарок на свети Иван. Наказа ме.” Разказала Ефтима Стойчева Йовева, р. 1922 г. в с. Широки дол, Самоковско, обр. IV отд., земеделие. Зап. Снежана Йовева на 20. 12. 1996 г. в с. Широки дол. Текстът се съхранява в ААО.
4. Този мотив отразява характерното за Средновековието колебание между канонизиране на анахорет за светец и гонене на магьосник: отшелниците, поради отделеността си от църковния живот, често са смесвани с магьосници, или пък самите те са били трансформирани магьосници. По въпр. вж. **Le Goff, J.** Medieval civilisation 400-1500. Blackwell – Oxford, 1994 (1 изд. 1988, превод от френски), 185 или **Kieckhefer, R.** The Holy and the Unholy: sainthood, witchcraft and magic in Late Medieval Europe. In: Journal of Medieval Studies and Renaissance 24 (1994), 3, 357-385; срв. и **Калоянов, А.** Българското шаманство. 2 изд. С., 1995. За св. Иван Рилски вж напр. **Иванов, Й.** Св. Иван Рилски и неговият манастир. С., 1917, 10; **Савинов, П.** Българският светител св. Иван Рилски и неговият манастир. С., 1938, 8, 11; **Фекелджиев, Ив.** Цит. съч., 41-43, 50, 52-53, 55, 60 и др.
5. Този мотив, макар и да има за модел изкушаването на Исус в пустинята от дявола и живота на св. Иван Предтеча като отшелник, се установява в християнската традиция чрез най-ранните жития на анахорети от късната Античност като израз на борбата със себе си за вътрешно пречистване. Вж. напр. **Patlagean, E.** Ancient Byzantine Hagiography and Social History. In: St. Wilson (ed.), Saints and their cults. Studies in religious sociology, folklore and history. Cambridge, 1983, 108 и **Brown, P.** The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity. Chicago, 1981, 64 etc.
6. Вж. напр. житийните текстове, преведени у **Киселков, В. Сл.** Свети Иван Рилски. Жития. С., 1940; **Левкийския епископ Партений.** Богослужебная последования на все лято преподобному и богоносному отцу нашему Иоанну Рылскому. С., 1955; **Неофит Рилски.** Описание болгарскаго священнаго монастыря Рылскаго. Иеромонах Неофит Рылецъ. 1879, 11, 13; Житие преподобнаго отца нашего Иоанна Рылскаго

чудотворца. Изд. от **Иванча попъ Стоянова** от Шумен. Цариград, 1871; **Архим. Панталеймон Пулос**. Св. Иван Рилски. С., 1992, 249, 273; **Иванов, Й.** Цит. съч., 5-7; **Фекелджиев, Ив.** Цит. съч., 42 (в легенда от с. Скрино), 47 (от с. Кочериново), от Старозагорско, публикувана и в **СБНУ**, т. 5 (1891), дял 3, 157-160.

7. "...и капка вода да немаме и да пиеме на дявола урината..." (Вера); "На пазара ше отидат хората и тамо сичко е напръскано с урина – и храната, и ябълките, сичко" (Вера); "И тия, дето са постили тия дена и дето са пазили, сега ше отбегнат от това нещо. Те ше се наситят със благословия от Бога и нема да куснат от това нещо, мръсното" (Мария), а другите ще са хора на дявола ("Той вече е негов човек").

8. За двата основни образа на дявола – изкушаващ и наказващ – през Средновековието срв. **Le Goff, J.** Op. cit., 160-161.

9. Те (диал.) – ето.

10. Чрез тези графични знаци отбелязваме реплики на другата събеседничка, които тук не публикуваме за краткост, цялата дешифрама, както и самият аудиокасетофонен запис, се съхраняват в **ААО**.

11. За преследването на св. Иван Рилски от турците вж. и в народните легенди у **Фекелджиев, Ив.** Цит. съч., 64, 67.

12. В изследването си изкуствено разделихме записа на отделни пасажи. Цитираното тук всъщност е естественото (без паузи) продължение на по-горния текст за демоните.

13. Мария: "Сфети Лука!" / Вера: "Сфети ... Сфети Лука е по-надолу, змията го е ухапала." / Мария: "Той зима ..." / Вера: "Къде е черквичката, нали... (двете говорят едновременно – бел.зап.) / Мария: "За негов другар да му е, нали, сфети Лука?" / Вера: "Това му е братенче ..." / Мария: "Братенчето си го зема за него ... да ... го учи по християнски ли, какво беше за сфети Лука ..." / Вера: "Да, да!" / Мария: "Обаче баща му се ..., не го даваше. Иде и го зема детето ... от него. Обаче като го зема от него, и седнале на камъко да починат ..." / Вера: "И тогава казал: "Зашчо ме зимаш ти? – на баща му. – Зашчо ме, татко, зимаш? Аз съм обречен тука. Ти немаш право да ме ..." / Мария: "Не, не, не! Ти не може да си посник като чича ти." – (думи на бащата – бел.зап.). Чича му, той ..." / Мария: "Да." / Вера: "И го фашча за ръчичката. То е било колко, деветгодишно." / Мария: "Обаче змията..." / Вера: "И змията излезне и ухапе детето, на место умира ..." / Мария: "Умира на место ..." / Вера: "Да умира ..." / Мария: "И там му е гроба ..." / Вера: "И тамо му направили хубава черква ... **"Сфети Лука"** / Мария: **"Сфети Лука"**. Лука му било името." Този разказ е близък до книжковните текстове, посветени на светеца; среща се в твърде трансформиран вид в народните легенди, срв. **Фекелджиев, Ив.** Цит. съч., легендите от с. Владая и Старозагорско.

14. Друг характер имат наказанията и проклятията на светеца в народните легенди у **Фекелджиев, Ив.** Цит. съч., срв. напр. с. 60-62. По-голямо сходство има между разказите на леля Вера и post-mortem чудеса на светеца у **Архимандрит Климент Рилец**. Чудесата на св. Ивана Рилски и чудотворната икона на пресв. Богородица "Осѣновица" в Рилския манастир. С., 1940. (4 изд.). Така например, на с. 10-11 той описва историята на Дупнишкия градоначалник, наказан, защото се е държал непочтително със светеца. Така и леля Вера си спомня, че тя също е присъствала на подобен случай: "Па друг един ... много модерен, идва (в манастира – бел.зап.) и пийнал малкачко и вика: "Ха-ха! Кви са тия тука бабини деветини?" ... Аз съм там! И почна нещо там да диклимира (декламира – бел.зап.). И се качи горе ... Качи се на горния етаж, на третия, а ние сме със сина ми на фтория, доле, отсрещча. И одеднаж отвара прозореца. Место ... (за да – бел.зап.) да иде да пикае ..., вратата да отвори, да иде да пикае у тоалетната ... Плац! (пада долу – бел.зап.) Доле!Свърши!" / Мария: "А, за бабини деветини!" Всъщност, такъв тип чудеса са едни от най-широко разпространените.

15. Камбелерията (диал.) – камбанарията.

16. Мария: "Горе, къде е скалата, къде му е гроба, там, нали ... Е, там са го видели, кака Веро. Посрещна ги. Върват тия наште, курбани носят. Курбаня от тука го пуснат, животно диво, дива овца. Оттука като ги соберат десетина семейства имат курбан на сфети Иван Рилски. И ги собират, и пеши през Говедарци ... Да. И ги карат там. И той ... Са, искат да ги предадат лично на сфети Иван къде е паднал от скалата горе. И те там виждат ста-а-арец на осемдесе години, ама як старец, те като тебе – ти си на осемдесе. И вървел пеши дотам и карал шилетата. И те са го видели – лично приел ... стадото, стадото, тия шилетата ..." / Вера: "Той слабичък човек, изтощен." / Мария: "Измачен, изтощен." / Вера: "Той нишчо не е ял, само наут."

17. Дунята (диал. от тур.) – хората, света.

18. Вера: "Трима генерала отиват във манастира. Генерале с пагонйе, със сичко. И аз съм там, и сина ми е на ... [...]. И през това време дойдоа една лека кола със тие, четрима беа, генерале. "Дайте една стаа да си починеме". Дават им. Даде им ... / [...] / стаята ... И, единия ... съгледа, виж колко е точно, ясно, иконата на сфети Иван със жезъла ... И оставихме ги там. След малко, он па влиза моя син да види какво праат, а они викат, въз... сфети Иван ... да дойде..." "Я ела ти тука, седни!" И па почват ... Това, което те имат, то магнит. Те имат некакъв магнит във тех. Добре! Като е слезнал, па като ги е забил със жезъла и казал, и казал: "Живи нема вие да си ойдете до дома!" Е, зашо? И реката идва, приижда реката, таа големата ряка

на Рилския манастир.” / [...] / “Да ... и засипва моста. Дождат до моста и четиримата пропаднаа ... генерали.”

19. Архимандрит Климент Рилец. Цит. съч., 7-8.

20. Всъщност, този елемент от разказа ѝ може да е внесен и в резултат на контамиране с един друг разказ – за развалянето на манастира и придошлата река, който тук не коментираме.

21. Леля Вера не ни го разказа, но е възможно да го е чувала.

22. Архимандрит Климент Рилец. Цит. съч., 5-6.

23. Да придава (диал.) – да дава, да помага, да закриля.

24. Архимандрит Климент Рилец. Цит. съч., 39.

25. Срв. Климент Рилец, който пише, че след изнасянето на иконата и молебена “неочаквано се изля пороен дъжд и пожарът изгасна”, и леля Мария, която казва: “От ясно небе ... немаше никакво облаче, немаше! И откъде дойде един страшен облак, един ситен дъжд, дето не можеше нито пожар да го угаси...тоа пожар...пожарна, нито нищо. И дойде, и угаси ... моментално! ... / [...] / Откъде дойде?! Ясно небе!”.